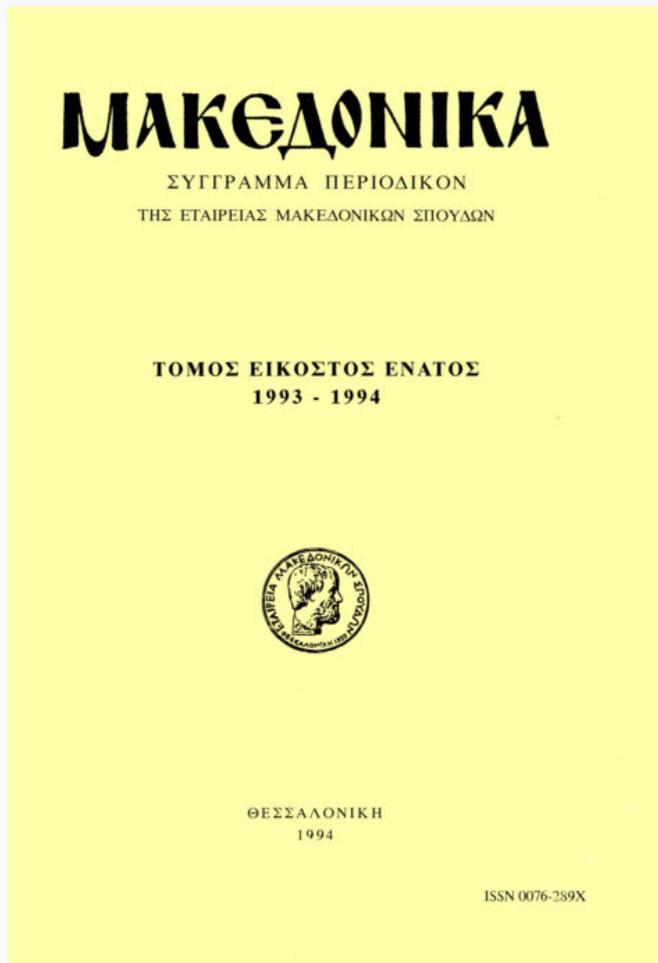

Μακεδονικά

Τόμ. 29, Αρ. 1 (1994)

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του ΙΣΤ αιώνα

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.211](https://doi.org/10.12681/makedonika.211)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (1994). Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του ΙΣΤ αιώνα. *Μακεδονικά*, 29(1), 415–417. <https://doi.org/10.12681/makedonika.211>

Στήν συνέχεια ο κ. Γ. Κ. Παπάζογλου εκδίδει αυτούσιο τό κείμενο της αυτοβιογραφίας προβαίνοντας σέ σχολιασμό τῶν σημείων ἐκείνων πού κρίνει ὅτι χρειάζεται γιά τήν διευκόλυνση τοῦ ἀναγνώστη. Στό Ἐπίμετρο ὁ ἐκδότης παραθέτει ἔγκυκλιους, δημοσιεύματα τῆς ἐποχῆς συνδεδεμένα μέ τά γεγονότα πού μετείχε ὁ Ἀρσένιος, ἔγγραφα, πιστοποιητικά διάφορα κ.λπ.

Ὁ ἀναγνώστης θά ἀντιλήφθηκε ἤδη ὅτι πρόκειται γιά μία συγκλονιστική αὐτοβιογραφία πού συνιστᾶ, ταυτοχρόνως, καί μία ἔμμεση πηγή, ἐφ' ὅσον ἔχει γραφεῖ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ Διχασμοῦ, γιά τήν δραματική περίοδο 1913-1920. Φυσικά ἀξίζουν θεράμια συγχαρητήρια τόσο στόν κ. Παπάζογλου, ὅσον καί στόν Σύλλογο πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων γιά τήν ἔκδοση τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ κειμένου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, *Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του ΙΣΤ΄ αιώνα*, Κώδιξ *Vind. Hist. Gr.* 98, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 476.

Ὁ κ. Γ. Παπάζογλου, καθηγητής καί Πρόεδρος τώρα τοῦ Τμήματος Ἱστορίας καί Ἐθνολογίας τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, ἀσχολεῖται ἀπό μακροῦ χρόνου μέ τὰ βυζαντινά καί μεταβυζαντινά χειρόγραφα, ἀσχολήματά τους, τοὺς ἀντιγραφεῖς (scriptores), τοὺς βυζαντινοὺς λογίους. Ἡ παρούσα ἔκδοση ἀναφέρεται στόν βιενναῖο ἑλληνικό κώδικα 98, πού παραδίδει καταλόγους βιβλιοθηκῶν στήν Κωνσταντινούπολη κατά τόν ΙΣΤ΄ αἰ. Γνωστές μεταβυζαντινές οἰκογένειες, ὅπως οἱ Καντακουζηνοί, οἱ Μαρμαρέτοι, οἱ Σοῦτζοι, οἱ Εὐγενικοί, ὁ παπᾶ Βαρθῶνος κ.ἄ. κατεῖχαν μερικές δεκαετίες, μετά τήν Ἄλωση, ἀξιόλογες βιβλιοθήκες. Μέ τόν κατάλογο τοῦ βιενναίου κώδικος ἀσχολήθηκαν, κατά καιρούς, διάφοροι ἐρευνητές, μερικοί ἐκ τῶν ὁποίων καί τόν ἐξέδωσαν, χωρίς ὅμως νά ἐπιχειρήσουν νά ταυτίσουν τά ἔργα πού περιέχονται στόν κατάλογο αὐτόν. Τό κενό αὐτό καλύπτει, μέ τήν παραπάνω ἔκδοση, ὁ κ. Γ. Παπάζογλου ἐντοπίζοντας τήν πλειονοψηφία τῶν ἀναφερομένων χειρογράφων μέ ἐξ αὐτοψίας τίς περισσότερες φορές μελέτη τους. Ὁ συγγρ., πρῶν περᾶσει στήν ἐπιμέρους ἐξέταση τῶν προβλημάτων τοῦ καταλόγου, παρουσιάζει, ὡς εἰσαγωγή, τήν πνευματική καί πολιτική κατάσταση στήν Κωνσταντινούπολη τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ ΙΣΤ΄ αἰ.: Πατριαρχεῖο, ὀφφικιάλοι, λόγιοι, Πατριαρχική Ἀκαδημία, ἀντιγραφεῖς, ἰδιωτικές βιβλιοθήκες, ξένοι φιλόλογοι καί θεολόγοι ἀσχολούμενοι μέ χειρόγραφα, πού τελικά μεταφέρουν πλῆθος χειρογράφων στήν Εὐρώπη, διαμάχες Καθολικῶν καί Προτεσταντῶν στήν Κωνσταντινούπολη, τουρκική ἀνοχή σέ ὅλες αὐτές τίς ἐξελίξεις, εἶναι μερικά ἀπό τά θέματα πού συζητεῖ ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς.

Ἀκολουθεῖ τό πρῶτο κεφάλαιο, ὅπου ὁ λόγος γιά τόν Κώδικα 98 τῆς Βιέννης καί τίς ἰδιωτικές βιβλιοθήκες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τόν ὁποῖο ὁ κ. Γ. Παπάζογλου περιγράφει ἀναλυτικῶς καί μέ ὅλους τοὺς κανόνες τῆς κωδικολογίας, γιά νά ἀναζητήσει, στήν συνέχεια, τόν χρόνο συντάξεως τῶν καταλόγων πού πρέπει, κατ' αὐτόν, νά ἐγράφη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1565-1575 ἀπό τόν πρωτονοτάριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῖου Θεοδοῖο Ζυγομαλά καί τόν Μανουήλ Μαλαξῶ. Ἀκολούθως ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τήν μεθοδολογία τῆς καταλογογραφῆσεως καί ἐπισημαίνει τήν ἐπιμέλεια τοῦ καταλογογράφου, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται στοὺς συγχρόνους κανόνες περιγραφῆς χειρογράφων μέ τήν μεθοδική ἀρίθμηση τῶν χειρογράφων ἐνός ἐκάστου

συλλογία, τήν σημείωση ἀκεφάλων, κολοβῶν ἢ ἐλλιπῶν κωδίκων, τὰ incipit, τὶς μικρο-γραφίες, τήν ἡλικία τῶν κωδίκων κ.ἄ. Στὸ ὑποκεφάλαιο Μεταφράσεις καὶ ἐκδόσεις τῶν καταλόγων ὁ συγγρ. μελετᾷ τοὺς κώδικες ποῦ ἀπέρρευσαν, ἀπὸ τῶν πρωτότυπων κατάλογο, στήν λατινική καὶ τὶς ἀντίστοιχες λατινικές ἐκδόσεις. Στὴν ἱστορία τοῦ κειμένου τῶν καταλόγων, ποῦ ἀκολουθεῖ, ὁ κ. Παπαζογλου ἐξετάζει τὴν πορεία τῶν καταλόγων εἰθὺς μετὰ τὴν καταγραφή τους, οἱ ὅποιοι, περὶ τὸ 1577, κατέληξαν στὴν Γερμανία.

Στὸ δεῦτερο κεφάλαιο ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὴν βιβλιοθήκη τοῦ «Πατᾶ Κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Βαρήνου», τὰ βιογραφικά του, τὰ σαράντα τέσσερα χειρόγραφα του, τὰ στοιχεῖα ποῦ ὀδηγοῦν στὴν ταύτιση τῶν κειμένων. Στὸ τρίτο κεφάλαιο ὁ Γ. Παπαζογλου ἐξετάζει τὴν βιβλιοθήκη τοῦ «Κυροῦ Ἰακώβου τοῦ Μαρμαρέου», ὁ ὁποῖος κατεῖχε εἴκοσι δύο χειρόγραφα, τὰ περισσότερα τοῦ 10ου αἰ., γιὰ νὰ περάσει, κατόπιν, στὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ταύτιση τῶν κειμένων. Στὸ τέταρτο κεφάλαιο ἐρευνᾶται ἡ βιβλιοθήκη τοῦ «Κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Σούτζου», τῆς ὁποίας ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὰ εἴκοσι τέσσερα χειρόγραφα, ἐκ τῶν ὁποίων σώζεται μόνον ἓνα, ὁ Κώδιξ Μονῆς Βαζελώνος 22, χαρτῶος τοῦ ΙΣΤ΄ αἰ. ποῦ εἶχε γραφῆ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Σούτζο.

Στὸ πέμπτο κεφάλαιο ἐξετάζεται ὁ Κατάλογος «a grammatico exhibitus» καὶ ἡ καταγραφή τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ —grammaticus, βεβαίως ἐδῶ εἶναι, κατὰ τὸν κ. Γ. Παπαζογλου, ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλάς, ὁ ὁποῖος ἐτοίμασε ἓνα κατάλογο-ἀνθολόγιο διαφόρων βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος περιεῖχε ἄγνωστα, καὶ σήμερα, κείμενα. Ὁ κατάλογος τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ περιέχει ὅλα σχεδὸν τὰ ἄγνωστα καὶ σπάνια χειρόγραφα τοῦ προηγουμένου καταλόγου καί, κατὰ τὸν κ. Παπαζογλου, φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸς ἔχει γραφῆ ἀπὸ τὸν Θεοδόσιο Ζυγομαλά γιὰ νὰ ἐξηγηρηθεῖσιν αἰτήματα Γερμανῶν ἐλληνηστῶν καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Κορσούου. Ἡ ἐξέταση, πάντως, τῶν χειρογράφων τῶν δύο καταλόγων ὀδηγεῖ τὸν κ. Παπαζογλου στὸ συμπέρασμα ὅτι στὴν περίπτωση τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ ὑπάρχει μία νόθα καταλογογράφηση, μολονότι ὁ Ἄθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς ὑπερασπίζεται τὴν ἄποψη ὅτι ὀντως ὑπάρχουν ἢ ὑπῆρξαν τὰ χεῖρα γράμματα. Ὁ συγγρ. πάντως παραθέτει συσχετικὸ πῖνακα τοῦ καταλόγου à grammatico exhibitio μετὰ τὴν καταγραφή τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ καὶ μετὰ τὴν καταγραφή τῶν ἄλλων ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπ' ὅπου ἀποδεικνύεται: α. ὅτι τὰ χεῖρα γράμματα τοῦ καταλόγου Ραιδεστοῦ εἶναι περιλήψεις τῶν καταγραφῶν τῶν ἀντιστοιχῶν χειρογράφων τοῦ καταλόγου «παρὰ τοῦ γραμματικοῦ κατασκευασμένου», καὶ β. ὅτι ὁ κατάλογος τοῦ γραμματικοῦ καὶ αὐτὸς τῶν χειρογράφων τῆς Ραιδεστοῦ παραδίδουν δεκάδες κείμενα ποῦ δὲν μᾶς διασώζων οἱ ἄλλοι κατάλογοι τῶν ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν. Στὴν συνέχεια ὁ συγγρ. συζητᾷ τὰ προβλήματα ποῦ ὑπάρχουν μετὰ τὰ χεῖρα γράμματα τῆς καταγραφῆς «γραμματικοῦ - χρφ. Ραιδεστοῦ», γιὰ τὰ ὁποῖα δέχεται ὅτι κάποτε ἐνδεχομένως νὰ ὑπῆρξαν στὴν Ραιδεστό καὶ ἀποτελέσαν τὴν βάση τῆς καταλογογραφῆσεως ἀναζητεῖ μάλιστα καὶ ταυτίζει σειρά χειρογράφων προερχομένων ἀπὸ τὴν Ραιδεστό ποῦ σήμερα βρίσκονται σὲ διάφορες ἐλληνικές βιβλιοθήκες. Παρακάτω ὁ συγγρ. ἐπιχειρεῖ νὰ ταυτίσει τὰ κείμενα τῆς καταγραφῆς «γραμματικοῦ», ἐργασία δύσκολη, ἀφοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἡ καταγραφή τῶν χειρογράφων εἶναι νοθευμένη· τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὰ κείμενα τοῦ καταλόγου Ραιδεστοῦ, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ συγγρ. παραθέτει ὅλες τὶς βιβλιογραφικές πληροφορίες.

Στὸ ἕκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται «Ἡ Βιβλιοθήκη R. Domini Patriarchae Constantinopolitani», ποῦ ὁ κατάλογός της δὲν εἶναι σταχωμένος μετὰ τὸν κώδικα Vind. hist. gr. 98. Ὡστόσο καὶ ὁ κατάλογος αὐτός, ποῦ, κατὰ τὸν κ. Γ. Παπαζογλου, ἐγράφη ἀπὸ τὸν

καταλογογράφου καί τών ύπολοίπων βιβλιοθηκών μεταξύ τών ετών 1565-1575, αναφέρεται στην βιβλιοθήκη του Πατριάρχου καί έγινε γιά νά διευκολύνει τόν κύκλο τών συνεργατών του. Άξιον σημειώσεως είναι οτι Πατριάρχες στην δεκαετία αυτήν ήσαν δύο εξέχοντες λόγιοι: ο Μητροφάνης (Ίαν. 1565-Μάιος 1572) καί ο Ίερεμίας Β΄ (1572 καί έπειτα). Στην συνέχεια παρουσιάζονται τά χειρόγραφα τής Βιβλιοθήκης τής R. Domini Patriarchae, πολλά από τά όποια μέ φροντίδα του Πατριάρχου Μητροφάνους μεταφέρθηκαν από τόν ίδιο στην Μονή τής Άγίας Τριάδος στην Χάλκη· τά χειρόγραφα τής Χάλκης ξεετάζει ο συγγρ. σέ ειδικό κεφάλαιο άνασυγκροτώντας, τοιουτοτρόπως, τήν βιβλιοθήκη του Πατριάρχου πού σχεδόν σώζεται άκέραιη καί σήμερα στην μονή, τής όποίας, σημειωτέον, ο Μητροφάνης ύπηρεξε καί ήγούμενος καί εκ του λόγου αυτού τά μετέφερε στην μάνδρα τής μετανοίας του.

Τό έβδομο κεφάλαιο είναι άφιερωμένο στην Βιβλιοθήκη «Κυρου Άντωνίου του Καντακουζηνου», του όποιου ξεετάζει τά βιογραφικά, τά είκοσι έννέα χειρόγραφα καί τά δέκα πέντε έντυπα παραθέτοντας καί τά άναγκαία στοιχεία γιά τήν ταύτιση τών κειμένων. Τό όγδοο κεφάλαιο αναφέρεται στην βιβλιοθήκη του «Κυρου Μανουήλ του Εϋγενικου», τής γενιάς τών Εϋγενικών κατά πάσα πιθανότητα εκ του πλήθους τών χειρογράφων πού αναφέρονται στην σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας πού έντοπίστηκε στην βιβλιοθήκη αυτή. Στο έπόμενο κεφάλαιο ο συγγρ. άσχολείται μέ τά προβλήματα πού αναφέρονται στην βιβλιοθήκη «Κυρου Μιχαήλ του Καντακουζηνου», βιογραφικά του συλλογώς, τά πενήντα έπτά χειρόγραφα μέ τά συναφή προβλήματα τους (έκποίησή τους καί άγορά τους από Γερμανούς ξε αυτοφίας ξεετασή τους κ.λπ.).

Στό Παράρτημα ο κ. Γ. Πατάζογλου εκδίδει in extenso τούς Καταλόγους χειρογράφων τών ιδιωτικών βιβλιοθηκών τής Κωνσταντινουπόλεως: ήτοι τών πατῆ Κωνσταντίνου του Βαρήνου, Μαρμαρέτου, Ίωάννου Σούτζου, γραμματικού, Μανουήλ Εϋγενικου, Άντωνίου καί Μιχαήλ Καντακουζηνου, Ραιδεστου, Οίκουμηνικου Πατριάρχου. Άκολουθεί ευρετήριο τών χειρογράφων πού βρίσκονται στην Έλλάδα καί στο ξεωτερικό.

Αυτό είναι έν όλιγος τό πολύτιμο βιβλίο του καθηγητου κ. Γ. Κ. Πατάζογλου, τό όποιο, εκτός από τό καθαρώς επιστημονικό-τεχνολογικό του μέρος, άναδεικνύει τήν πνευματική κίνηση καί ζωή στην Βασιλεύουσα ένα αιώνα περίου μετά τήν Άλωση. Ή κίνηση αυτή δεικνύει τήν πληθωρική παρουσία λογίων, άρχόντων στην Κωνσταντινούπολη, οι όποιοι κατείχαν χειρόγραφα πού διασώθηκαν καί πού φυλάσσονταν σέ διάφορες ιδιωτικές βιβλιοθήκες καί πού τελικώς άποτελέσαν τό αντικείμενο τών πολλαπλών ένδιαφερόντων γνωστών συλλογών χειρογράφων. Τά χειρόγραφα, οι βιβλιοθήκες, οι λόγιοι τής Βασιλεύουσας ξεαναζοϋν στο βιβλίο του Γ. Πατάζογλου αλλά μαζί καί οι χαμένοι (;) γιά τόν Έλληνισμό πνευματικοί θησαυροι του.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρήστου Ήξάρχου, Ή Φούρα τής Ήπειρου (Ίστορία - Λαογραφία), Θεσσαλονίκη 1987, σελ. 580 [Βραβείο Άκαδημίας Άθηνών].

Ή παλαιά γενεά τών διδασκάλων προσέφερε πολλά στον λαό μας καί έμεις οι νεότεροι τούς οφείλουμε πολλά, γιάτί είναι αυτοί πού μάς έδίδαξαν τά πρώτα γραμματα καί διέπλυσαν τόν χαρακτήρα μας —ποιός άρα γε δέν θυμάται μέ άγάπη τόν